

Сасюк Аліна, ст. магістратури історико-філологічного факультету;
науковий керівник – к.і.н., доцент Жив`юк А. А. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем`янчука, м. Рівне)

РОМАН БЖЕСЬКИЙ – ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

***Анотація.** У статті досліджено життєвий шлях Романа Бжеського, розкрито засади, на яких формувався науково-творчий потенціал дослідника. Подано характеристику його праць, проаналізована діяльність в товариствах та гуртках. Виявлено багатогранність таланту Р. Бжеського, як науковця та організатора, визначено його внесок в українську історіографію.*

***Ключові слова:** Роман Бжеський, «Братство самостійників», «Просвіта», Українська Центральна Рада, підпільний гурток, українська історіографія.*

***Аннотация.** В статье исследован жизненный путь Романа Бжеского, раскрыты принципы, на которых формировался научно-творческий потенциал исследователя. Дана характеристика его работ, проанализирована деятельность в обществах и кружках. Выявлена многогранность таланта Р. Бжеского, как ученого и организатора, определен его вклад в украинскую историографию.*

***Ключевые слова:** Роман Бжеский, «Братство самостийников», «Просвіта», Українська Центральна Рада, підпільний кружок, українська історіографія.*

***Annotation.** The article researches the life path of Roman Brzeski, reveals the principles that formed the scientific and creative potential of the researcher. A characteristic of his works is given, the activities in societies and clubs are analyzed. The diversity of R. Brzeski's talent, as a scientist and organizer is spotted, his contribution to the Ukrainian historiography is determined.*

***Keywords:** Roman Brzeski, «The Brotherhood of independence supporters», «Prosvita», Ukrainian Central Rada, a clandestine club, Ukrainian historiography.*

Актуальність дослідження зумовлена науковим інтересом до діяльності та творчої спадщини Романа Бжеського і визначається тим, що розкриття питання є важливим сьогодні, оскільки воно допомагає зрозуміти вагомий внесок літератора, публіциста, дослідника української історії Р. Бжеського в українську історіографію та історію України.

Історія життєвого і творчого шляху Романа Бжеського була предметом дослідження багатьох вчених. З-поміж численних публікацій слід відзначити насамперед роботи Я. Дашкевича [1], який у збірнику «Постаті:

Нариси про діячів історії, політики, культури» представив історіографічну довідку про Романа Бжеського; Т. Демченко [2], яка на основі архівних джерел і спогадів висвітлила життя, політичну діяльність та творчо-науковий спадок Р. Бжеського; Г. Чернихівського [3], який заново відкрив для українців Р. Бжеського. Завдяки зусиллям Г. Чернихівського, статті про Романа Бжеського увійшли до двох енциклопедичних видань: «Українська журналістика в іменах» та «Тернопільського енциклопедичного словника».

Мета нашої статті є дослідження наукової творчості Романа Бжеського.

Відповідно до визначеної мети у статті вирішуються такі **завдання**:

- дослідити життєвий шлях Романа Бжеського;
- проаналізувати його науковий доробок.

Роман Бжеський – дослідник української історії, літератор і публіцист, син колезького секретаря поляка Стефана Антонова Бжеського і його дружини українки Олени Василювої, згідно із записом у метричній книзі Катерининської церкви міста Чернігова, народився 5 квітня 1897 року в Ніжині Чернігівської губернії, а 16 квітня був охрещений [2, с. 466; 4, с. 1].

В 1916 році він закінчив Чернігівську гімназію з воєнним вишколом і одержав військовий ступінь старшого унтер-офіцера [1, с. 550; 5, с. 476].

Ще в юнацькі роки Р. Бжеський став членом таємного політичного товариства «Самостійницьке Братство», антиавтономічного і незалежницького скерування [1, с. 549], до якого входили молоді П. Тичина, В. Елланський, А. Казка, В. Коновал, Н. Коновал та Н. Лайко. Очоловав організацію Василь Елланський. «Братчики» заснували у другій половині 1916 року Юнацьку Спілку (близько 30 середньошкільників), мали бібліотеку, провадили продаж української літератури, організували лотерею на користь українських політв'язнів, готували реферати на різні теми. Вони підтримували зв'язок з Києвом та старшими українцями. В цей час Роман Бжеський познайомився з Валентином Отамановським, Євгеном Онацьким та Миколою Міхновським, які залишили помітний слід в його духовному розвитку [2, с. 468; 5, с. 476].

Після Лютневої революції 1917 року Р. Бжеський був призначений помічником начальника міліції Першого міського району Чернігова [3, с. 550]. Спершу він виконував обов'язки літинського, а пізніше крелевецького інспектора Української Центральної Ради на Вінниччині і Чернігівщині відповідно [5, с. 476].

В жовтні 1917 року Р. Бжеський став урядовцем загального департаменту Генерального секретаріату внутрішніх справ. Під час більшовицького повстання в Києві він вступив до Січових стрільців (був під командуванням сотника Василя Кучабського), брав участь у боях, охороняв будинок Михайла Грушевського та, пізніше, Центральну Раду [1, с. 550].

Поряд з цим, Роман Бжеський брав участь у відродженні Чернігівської «Просвіти», ставши її членом у квітні 1917 року [2, с. 468]. За участю

Р. Бжеського молодь міста Чернігова, що стояла на самостійницьких позиціях, організувала український полк, який щоб підкреслити антимосковські погляди, було названо полком ім. П. Дорошенка. Його керівником став Василь Павленко, першими членами – телеграфіст Летушко та Веремієнко. Роман Бжеський керував культурно-політичною частиною. Вояки полку брали участь у багатьох з'їздах, маніфестаціях та демонстраціях у Чернігові [1, с. 550; 2, с. 469–470].

У 1918 році Роман Бжеський жив у Києві та брав активну участь у громадсько-політичному житті столиці. Саме в цей час молодий урядовець записався до Київського університету. Проте бурхливі події революції не дали йому змоги реалізувати прагнення до вищої освіти. Свої неمالі знання в царині історії, філології, інших гуманітарних наук Р. Бжеський здобував самотужки, шляхом самоосвіти [2, с. 470].

В березні 1918 року Роман Бжеський був одним з організаторів антибільшовицького повстанського загону, а після повернення Центральної Ради до Києва став урядовцем Міністерства чужоземних зносин. Тоді ж він зустрівся з Дмитром Донцовим, який мав безпосередній вплив на формування Р. Бжеського як історика.

Уже в кінці квітня 1918 року Р. Бжеський їздив дипломатичним кур'єром до Москви – був урядовцем для зв'язку між українською та російською делегаціями під час мирних переговорів, зустрічався з Христіяном Раковським, Дмитром Манульським, Георгієм Чичеріним та Левом Караханом [1, с. 550]. Цього ж року вийшла друком його праця «Мазепа в історії й літературі та для сучасності: Розвідка», що стала знаменною подією в житті майбутнього публіциста. Вона була присвячена історичному героєві Івану Мазепі [2, с. 470; 4, с. 12].

Після поразки української революції, на початку 1920 року Роман Бжеський поселяється у Крем'янці – тоді повітовому центрі Волинського воєводства – і затримується тут майже на чверть століття. Саме у Крем'янці він вдруге одружився. Першою дружиною історика була співачка Маргарита Боно, другою – Надія Науменко, мати двох його доньок (старша Маргарита отримала ім'я на честь першої дружини, одружилася з бразилійцем – лікарем-нейрохірургом Андраде, тепер вдова, мати чотирьох дітей, мешкає у м. Сальвадор, Бразилія; молодша донька Лариса вийшла заміж за Олега Бондара, родом з Чортківщини, подружжя має двох синів, мешкає у Вінніпегу, Канада). Н. Бжеська-Науменко стала не просто вірною дружиною, а другом і однодумцем Р. Бжеського – палкого українського патріота [2, с. 471–474; 3, с. 140].

Саме у Крем'янці Роман Бжеський працював директором книгарні місцевого товариства «Просвіта», одночасно створив з учнів української гімназії підпільний навчальний гурток за системою «трійок», який згодом переріс у молодіжну організацію «Юнак» (за таку діяльність П. Мірчук

йменував Р. Бжеського «професором»). Хоча сам Роман Бжеський так озивається про свій життєвий шлях (свідчення не в документальному, а в художньому творі У. Самчука «Шумлять жорна» в образі Клавдія – одного з головних дійових осіб драми): «Так, роками молодий... Але пережитим... У вісімнадцять років я вже воював... Три рази сидів в Чека. Мене розстрілювали. За Польщі п'ять років знаходився під доглядом поліції, сидів в Березі-Картузській... За царського часу мене виключено з гімназії... Не зв'їть мене професором... Сам не знаю, чому мене так кличуть. Я публіцист, журналіст, політик, партійник, поет, історик, але я ніколи не був професором. У нас така мода – звати людину титулом» [6, с. 13].

Курс навчання в «Юнаку» тривав 3-4 роки (3-4 години навчання на тиждень). Програма була загальноосвітня, українознавча. Для молоді були організовані лекції з українознавства, яке включало географію, історію, етнографію, антропологію [1, с. 551; 4, с. 1; 5, с. 476]. Підготовлена молодь проходила потім ще курси націоналізму за ідеологічною конструкцією Д. Донцова, оскільки саме під його потужним впливом формувався як історик Р. Бжеський. Найбільше творів Р. Бжеського побачило світ на сторінках саме донцовських «Літературно-наукового вісника» та «Вісника» [2, с. 471-472].

У 1932 році польська поліція викрила підпільні гуртки, а у 1934 році заарештувала їх наставника Р. Бжеського, який перебував в ув'язненні з липня 1934 року по 1935 рік та був одним з перших в'язнів Берези Картузкої [3, с. 138; 5, с. 476].

З 1941 по 1943 роки Р. Бжеський працював з Уласом Самчуком на посаді заступника редактора в газеті «Волинь». В ній друкувалися відомі українські літератори Олена Теліга, Євген Маланюк, Авенір Коломиєць, Юрій Горліс-Горський, Федір Дудко, Юрій Галинський та сам Роман Бжеський. Головний редактор включив його до редколегії трьох чільних авторів часопису [2, с. 472; 6, с. 13; 7, с. 7].

В 1943 році Р. Бжеський перебрався з сім'єю до Праги, де був заарештований гестапо. В 1945 році подружжя Бжеських перебувало в таборі для переміщених осіб у Німеччині (Мюнхен), а з 1950 року – в США, місто Детройт, де Р. Бжеський видрукував понад 30 книг з різних галузей знань: історії, літературознавства, філософії, політології [1, с. 549; 5, с. 476].

У своїх публікаціях Р. Бжеський використовував близько 15 псевдонімів і криптонімів, якими він підписувався. Найвідоміші з них: Гармаш, Дажбожич, Десняченко Роман, Задеснянський Роман, Задніпрянський Роман, Мазепинець Іван, Млиновецький Роман, Орликівець Роман, Роберт Паклен, Характерник [2, с. 472; 4, с. 6; 5, с. 477]. Завдяки йому в 1949 році в Мюнхені побачив світ перший номер журналу «Вісниківець» з підзаголовком «неперіодичний орган групи бувших вісниківців». У Детройті вийшло сім випусків «Архіву критика і громадянина» (1948-1982) і також вісім – «Критичних нарисів» (1950-1965). Всі ці серії Р. Бжеський заповнював своїми писаннями.

Бжеський залюбки брався за дуже дискусійні, але одночасно вузлові проблеми з історії України. Так виникли «Переяславська умова в планах Б. Хмельницького та «переяславська легенда» [8], «Гетьман Мазепа в світлі фактів і дзеркалі «історії». Він досліджував діяльність Тараса Шевченка як політичного діяча, що висвітлено в його нарисах «Чи Шевченко був «малоросом?» [9], «Українофільський та Український «Кобзар», «Шевченко і кириломефодіївці», які були оформлені ним в монографію «Апостол української національної революції» [1, с. 552].

Р. Бжеський детально висвітлив початки новітньої доби визвольної боротьби за самостійну Україну у книзі «Нариси з історії українських визвольних змагань» (у першому варіанті – 1917–1922 рр., а в другому – лише 1917–1918 рр.) [10]. Проблему українського комунізму 20-х років Р. Бжеський намагався висвітлити в серії есеїв «Трагедія М. Хвильового – трагедія нашого покоління», «Що нам дав Хвильовий?» [1, с. 7–10; 11] та «Політичні ідеї «ваплітян» і українська політична думка» [1, с. 553].

Історик займався вивченням політичних протиріч в Україні та їх наслідків, що знайшло відображення у праці «Голод на Україні і «Таємна рука», яка з брошури на 60 сторінок виросла до книжки в 308 сторінок.

Р. Бжеський був також автором двох курсів націоналізму – «Основи націоналістичного світогляду та українські націоналісти» і «Український націоналізм» [1, с. 554]. Значне місце в творчості Р. Бжеського займає його поетична діяльність. Найбільшу популярність здобув його віршований твір «За власну могутню державу», який був написаний у 30-ті роки минулого століття, коли автор проживав у Крем'янці. О. Глувко (слухач підпільних курсів Бжеського) поклав текст вірша на музику. На Кременеччині, Дубенщині та в інших українських землях її співали як національний гімн, а згодом її співали вояки Української повстанської армії (текст та мелодія надруковані у 25-му томі «Літопису УПА») [6, с.13].

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження можна зробити висновок, що Роман Бжеський був плідним і талановитим літератором, істориком, публіцистом, державним діячем, вченим, поетом, літературознавцем, критиком і, навіть, художником за покликанням (навчався в школі Г. Нарбута), справжнім націоналіст, який не заслуговує на забуття. Він у складний час, поставив своє слово на службу Україні.

Романові Бжеському належить чільне місце в українській історіографії консервативного, націоналістичного напрямку. А спадщина Р. Бжеського як історика, основна тема творчості якого – це незалежна українська держава, заслуговує на велику увагу. Як зазначав Улас Самчук, «Роман Бжеський, винятково варта пам'яті і разом винятково загублена у зливі псевдонімів постать – контрверсійна, інколи загадкова, інколи гротескова, невтомно віддана справі, інквізиторська натура, яка все своє життя, без відклику й

застереження, була віддана в жертву службі українській справі, яку вона дуже по-своєму і дуже контрапунктально сприймала і розуміла» [2, с. 472–473].

- 1.** Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. – 2-ге вид., виправл. й доповн. / Я. Дашкевич. – Львів : Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАНУ / Літературна агенція «Піраміда», 2007. – 808 с. – С. 548–554.
- 2.** Демченко Т. Син України Роман Бжеський / Т. Демченко // Роман Бжеський Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918 рр. (про що «Історія мовчить»). Репринтне видання. – Тернопіль : Джура, 2014. – 487 с. – С. 465–475.
- 3.** Чернихівський Г. Маловідомий Роман Бжеський / Г. Чернихівський // Портрети пером: Статті, есе, рецензії. – Кременець, 2001. – 307 с. – С. 136–147.
- 4.** Бжеський Р. Бібліографія друкованих праць / уклала Надія Бжеська. – Торонто, 1988. – 45 с.
- 5.** Бжеський Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918 рр. (про що «Історія мовчить»). Репринтне видання / Р. Бжеський – Тернопіль : Джура, 2014. – 487 с. – С. 476–477.
- 6.** Нагорна І. Із відкритим забралом / І. Нагорна // Львонокомбінат. – Рівне, 2014. – № 24 (129). – 13 червня. – С. 13.
- 7.** Дем'янчук О. Нові книги у пам'ять про славного земляка / О. Дем'янчук // Вісті Рівненщини. – Рівне, 2014. – № 28. – 11 липня.
- 8.** Бжеський Р. Переяславська умова в планах Б. Хмельницького та «переяславська легенда» / Р. Бжеський // Розбудова держави : Незалежний громадсько-політичний часопис. – Київ, 2004. – № 1/3. – 198 с. – С. 45–67.
- 9.** Задніпряньський Р. Чи Шевченко був «малоросом»? / Р. Задніпряньський. – Видавництво «Українська Критична Думка», 1946. – 116 с.
- 10.** Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918 рр. (про що «Історія мовчить»). Том 2. Друге видання, переглянute і значно доповнене / Р. Млиновецький. – Чужина, 1973. – 670 с.
- 11.** Задеснянський Р. Що нам дав Микола Хвильовий? – Третє видання, перевірене й доповнене / Р. Задеснянський – Видавництво «Критична Думка», 1979. – 265 с.